

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Дипломна робота
(магістра)**

**з теми: «СТРАТЕГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ В
КОМУНІКАТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР»**

Виконала: студентка 2 курсу
Pss1-M19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Попівчук Роксолана Юріївна

Науковий керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Івашкевич Едуард Зенонович,
доктор психологічних наук,
професор кафедри загальної
та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР У СТАЦІОНАРНИХ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	8
1.1. Психологія обходження з хворими в лікувальних закладах.	8
1.2. Комунікативна взаємодія лікаря і хворого та її вплив на професійну діяльність медсестри.....	15
1.3. Характеристика професійної діяльності медсестер у лікувальних закладах: аспекти спілкування з хворими	20
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ ТА ЙОГО СТРАТЕГІЙ У СПІЛКУВАННІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР	29
2.1. Проблема психологічного захисту особистості.....	29
2.2. Стратегії психологічного захисту в спілкуванні	36
Висновки до розділу 2	39
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ В КОМУНІКАТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР	40
3.1. Обґрунтування програми та проведення емпіричного дослідження стратегій психологічного захисту в спілкуванні медичних сестер.....	40
3.2. Аналіз отриманих результатів дослідження	45
3.3. Перспективи застосування корекційних заходів у роботі медичного психолога з медсестрами.....	60
Висновки до розділу 3	66
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Культура медичного обслуговування хворих із будь-якою патологією знаходиться в тісному зв'язку із мистецтвом поводження із хворим. Проте чимало медичних працівників (лікарі, медсестри) не завжди приділяють цьому належну увагу, і тому часто випускають зі свого поля зору дуже важливе – психіку, інтелект та емоції пацієнта.

З психологічними факторами приходиться рахуватись у практиці лікувальної діяльності, не дивлячись на те, що їх зміст у роботі із хворими може бути різноманітним, перш за все, за таких причин – підготовка лікарів (медсестер) базується, насамперед, на вивченні фізики та хімії, патології та анатомії; за традицією людина звертається до лікаря, коли скарги носять фізичний характер; велика кількість технічної апаратури в лікувальних закладах сприяє формуванню механічного підходу як у персоналу, так і у хворих; нестача часу, перевантаженість роботою, зазвичай, заважає уважніше займатись хворим тощо.

Для більш глибокого застосування психології на практиці необхідно також постійне підвищення, удосконалення знань в області психології та психотерапії. А цього нам все ще не дістає.

Для діяльності медичного персоналу дуже велике значення відіграє професійна підготовка спеціаліста і такі фактори, як особливості його особистості. Несприятливого впливу надають установки особистості лікаря або сестри по відношенню до психології тих чи інших психічних розладів, стресів, невирішених конфліктів, переживань. Невротичні особливості власної особистості в діяльності лікарів та медсестер можуть стати джерелом відчуженості, непорозуміння хворих. Крім того, те чи інше захворювання діє на психіку людину, при цьому викликаючи різноманітні страхи та опасіння. І це, зокрема, може погіршити хід основного захворювання. Тому досить важливим завданням є вивчення та врахування всіх тих психічних процесів, які відбуваються у хворих, їх переживань, пов'язаної з ними поведінки і

необхідних заходів. Паралельно необхідно вивчати проблему відносин між хворим та лікарем. Ці проблеми неодноразово розглядались у медико-психологічних дослідженнях І.Є. Вольпера, Б.Д. Карвасарського, Н.Д. Лакосіної, К.С. Максименко, Ю.А. Михальською, В.М. М'ясищева, О.М. Свядоща, В.О. Ташликова, Г.К. Ушакова, Н.В. Ельштейна та інших.

Проте не дивлячись на їх багатоаспектну досліджуваність, все ж таки вони потребують подальшого вивчення. Отже, якщо психічні фактори мають таке універсальне значення в повсякденній лікувальній практиці, то необхідно займатись саме методами їх пізнання, виявлення, підходу до них. Цій меті й слугує наше дослідження, яке присвячене проблемі психології роботи медсестер з хворими через вивчення особистісних властивостей медсестер в силу їх впливу на ефективність лікувального процесу. Загалом, говорячи про професійну діяльність медсестер, ми наповнюємо її змістом всіх видів роботи, пов'язаної із доглядом за хворими. В роботі із хворими має місце все: особистість медсестри, її зв'язок з оточуючим середовищем, з друзями на роботі, з лікарем і особистість самого хворого тощо.

Отже, професійна діяльність медсестри досить багатогранна, тому що метою догляду за хворим виступає не тільки фізичне здоров'я хворого, але й його психічна рівноваженість.

Об'єктом нашого дослідження виступає процес поведінки із хворим.

Предмет нашого дослідження склали особливості стратегій психологічного захисту в спілкуванні медсестер із хворими.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті змісту обходження медсестри із хворими в умовах стаціонарного лікування; обґрунтуванні експериментальної програми з дослідження стратегій психологічного захисту в спілкуванні медсестри, що виражається в їх поведінкових і комунікативних властивостях; створенні корекційно-методичної програми роботи медичного психолога з підвищення психологічної культури медсестер.

Гіпотеза нашого дослідження: змістовність обходження (типізація) медсестер із хворими обумовлена стратегією психологічного захисту в

спілкуванні (миролюбність, уникнення, агресія), що виражається у особистісних та комунікативних властивостях поведінки медсестер.

Окреслена мета та висунута гіпотеза нашого дослідження потребує вирішення таких **завдань**:

1. аналіз проблеми в психолого-медичній літературі;
2. складання та проведення емпіричного дослідження з вивчення стратегій психологічного захисту в спілкуванні медсестер;
3. обґрунтування результатів проведеного дослідження із використанням методів математичної статистики;
4. створення корекційно-методичної програми роботи медичного психолога із медичними сестрами.

Методологічну основу дослідження склали теоретичні засади медичної психології з питань психології обходження з хворими (взаємодії лікуючого та хворого в процесі лікування (І.Є. Вольперт, Б.Д. Карвасарський, М.С. Лебединський, К.С. Максименко, Л.С. Пилипчук та ін.); професійних вимог активного включення медсестри у спілкування з хворим (К.С. Максименко, Л.М. Супрун, Н.В. Ельштейн, В.О. Ташликов та ін.); впливу стратегії психологічного захисту в спілкуванні на комфортність взаємодії (О.О. Бодальов, В.В. Бойко, Р.М. Грановская, Ю.А. Михальська та ін.). дослідження соціальних процесів (Б.І. Додонова, В.М. Єремєєва, Н.Л. Казарінова, Ю.М. Ємельянов, А.Ф. Журавльов, Л.М. Карамушка); теоретичні засади вивчення особистості як активного суб'єкта професійної діяльності (Г.О. Балл, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, Г.В. Ложкін, В.О. Моляко, В.І. Осьодло та ін.); психологічні особливості професіоналізації (Л.Ф. Бурлачук, І.С. Вітенко, Н.М. Пейсахов, В.А. Ташликов, К.К. Платонов та ін.); теоретичні положення про розвиток професійно важливих якостей (О.Ф. Бондаренко, Н.І. Пов'якель, Н.В. Пророк, О.П. Саннікова, Н.В. Чепелева та ін.) та деонтологію професійної діяльності медичного працівника (І.М. Гурвіч, Б.Д. Карвасарський, С.С. Лібих, В.В. Макаров, К.С. Максименко, В.Ф. Матвєєв, В.В. Оранський, В.О. Ташликов, Й. Харді та ін.).

Методи дослідження: організаційні методи (метод порівняння та метод зрізів); емпіричні (діагностичні методи із використанням особистісних опитувальників, анкет, спостереження, бесід); якісний та кількісний аналіз за допомогою методів математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні професійних типологічних властивостей медсестри та відповідній розробці методики вивчення професійного типу медсестри в контексті взаємозв'язку із видом стратегії психологічного захисту в спілкуванні із хворими.

Практична значущість нашого дослідження полягає в тому, що його результати можуть використовуватись у роботі медичного психолога в плані складання психокорекційних програм для роботи з медичними сестрами, які переживають труднощі у своїй професійній реалізації.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалась використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження, кількісним та якісним аналізом отриманих даних.

База дослідження. Дослідження проводилось впродовж серпня – жовтня 2020 року, в якому взяли участь медичні сестри стаціонарних відділень Сторожинецької центральної районної лікарні м. Сторожинець Чернівецької області ($n = 54$) та Чернівецької обласної клінічної лікарні м. Чернівці ($n = 14$). Всього вибірка склала 68 осіб.

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на звітній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДРС у 2019-2020 навчальному році зі спеціальності «Психологія» (Кам'янець-Подільський, 10-23 вересня 2020 р.), на VI Міжнародній науково-практичній конференції Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи на пошану професора А.І. Шинкарюка та до 102 річниці заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (27 жовтня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський), на VI Міжнародній науково-практичній

конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців», (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2020 р.), на V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 14 лютого 2020 р.), на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2020 р.), на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2021 р.), на XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2021 р.) та знайшли відображення у публікації автора.

Публікації. Попівчук Р.Ю. Гендерні особливості уявлень студентської молоді про імідж політичного діяча. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин*, 23 квітня 2021 р. : Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 157–160.

Структура та обсяг випускової роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел та містить рисунки і таблиці.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми психологічного захисту в спілкуванні медичних сестер дозволив розглянути нам психологічні аспекти обходження з хворими в лікувальних закладах. Перегляд основної медико-психологічної літератури уможливив виділити центральний момент названої проблеми – медична сестра сучасної лікарні повинна володіти не тільки основними навиками сестринського обслуговування (догляд за хворим і створення для нього необхідних зручностей) і технічними прийомами професійної діяльності (різноманітні лікувальні процедури), але й вміти встановлювати контакт й розвивати інтерперсональні відносини із хворими, які включають певні аспекти психотерапевтичної роботи.

Певним обсягом психологічних якостей повинен володіти кожен медик, і, особливо медична сестра, яка в ході лікувального процесу вступає в контакт із хворим, і, досить часто зміст цього контакту може позитивно або негативно вплинути на видужування пацієнта.

Розглянувши проблему ефективності комунікативного контакту медичної сестри із хворим, нами акцентовано вплив стратегій психологічного захисту в спілкуванні медсестри, який, на нашу думку, суттєво впливає на ефективність такої взаємодії. Крім того, стратегія психологічного захисту обумовлена особистісними та поведінковими властивостями особистості, які добре спостерігаються і піддаються вивченню.

Виділені нами професійні типи за допомогою розробленої методики «Професійний тип медсестри» – тип Р (сестра-рутинер), тип А (сестра, що грає роль), тип Н (нервова сестра), тип С (сильна сестра) і тип М (материнський тип) та досліджені види стратегії психологічного захисту в спілкуванні за допомогою методики В.В. Бойка (миролюбність, уникнення і агресія) в кожному із професійних типів, дозволили виділити закономірність їх взаємозв'язку, що в процесі обробки були згруповані нами у 3 групи: група 1 включає в себе професійні типи Р і С (n=24); група 2 включає професійні типи А і М (n=35); група 3 включає професійний тип Н (n=9).

Кожній із цих груп характерний певний вид психологічного захисту в спілкуванні: група 1 – уникнення, група 2 – миролюбність, група 3 – агресія. Для визначення змістовної наповненості особистісних та поведінкових особливостей медсестер кожної із зазначених комбінацій проводились додаткові методики, шкальні показники яких виступили об'єктивними їх характеристиками.

Отримані дані уможливили зробити нам такі висновки:

групі 1, до якої належать професійні типи медсестер Р та С, і якій відповідає такий вид психологічного захисту в спілкуванні як уникнення, властиві такі особистісні та поведінкові властивості як експресивність, схильність до почуттів, але з певною долею емоційної витриманості, стриманість із підвищеною чутливістю до загрози, яка виражається у їх витриманості, практичність, спокійність і залежність від групи в плані орієнтації на соціальне схвалення; групі 2, до якої належать такі професійні типи медсестер як А та М, та яким відповідає такий тип психологічного захисту в спілкуванні як миролюбність, властиві такі особистісні та поведінкові характеристики як стриманість, спокійність, серйозність, висока нормативність поведінки із високою долею практичності, що може виражатись у надмірній увазі до дрібниць, відкритості, ніжності, чутливості, разом із своєрідною досвідченістю і професійною проникливістю до людей; групі 3, до якої належить такий професійний тип медсестри як Н, та якому відповідає агресивна стратегія захисту в спілкуванні, виділяються такі особистісні та поведінкові властивості як нестриманість, підвищена емоційна реактивність, що часто виражається у переживанні безпричинної тривоги, і, навіть, вигаданого почуття вини за щось або за когось, їх самодостатність у всьому виражається у підозрілості до оточуючих людей. Такі особистісні властивості приводять до наявності таких негативних установок у спілкуванні як невміння приховувати свої негативні почуття, часте використання себе як еталону при оцінці інших, прагнення зробити своїх партнерів по спілкуванню зручними для себе і невміння вибачати людям їх

помилки та незграбності, що дуже заважає в ході лікування хворого.

Отже, гіпотетичне положення нашого дослідження підтвердилось. Але наукова робота над цією проблемою не завершується проведенням дослідженням, а тільки висвітлює нові напрямки поглибленого її вивчення, адже у зв'язку із корона вірусною хворобою зростає кількість пацієнтів та хворих із ускладненнями від цієї хвороби. Так цікаво було б дослідити вікові особливості прояву стратегій психологічного захисту в спілкуванні медсестер із хворими, їх індивідуально-типологічні властивості, а також більш конкретно розглянути специфіку та зміст роботи кожного із відділень клінічної лікарні і особливостей роботи медичних сестер у них. Представлена проблема потребує подальшого її ретельного емпіричного вивчення і теоретичного узагальнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. 5-е изд., испр. и доп. Москва : Аспект Пресс, 2007. 363 с.
2. Бассин Ф.В. Значащие переживания и проблема собственно-психологической закономерности. *Вопросы психологии*, 1972. № 3. С.105–124.
3. Бассин Ф.В. Проблема бессознательного. Москва : Наука, 1998. 364с.
4. Бодалёв А.А. Личность и общение. Москва : Просвещение, 1983. 120с.
5. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. Киев : Наукова думка, 1999. 198с.
6. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Стандартные требования к психологическим тестам: Словарь-справочник по психодиагностике. Санкт-Петербург : Питер, 2009. С.410 –450.
7. Галяутдинова И.Р. Совершенствование методов организации и управления повышения качества профессионального образования медсестер в первичном звене здравоохранения. *Молодой ученый*. 2014. №5.
8. Грандо А.А. Врачебная этика и медицинская деонтология. Киев : Вища школа, 1998. 188с.
9. Грановская Р.М., Березная И.Я. Интуиция и искусственный интеллект. Ленинград : ЛГУ, 1991. 270с.
10. Грановская Р.М. Элементы практической психологии. Ленинград : ЛГУ, 1988. 280с.
11. Громов А.П. Права, обязанности и ответственность медицинских работников. Москва : Медицина, 1996. 168с.
12. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ : НПУ ім. Драгоманова М.П., 2004. 243 с.
13. Доника А.Д. Профессиональный онтогенез: медико-социологические и психолого-этические проблемы врачебной деятельности. Москва :

- Академия естествознания, 2009. 200 с.
14. Доница А.Д. Оценка коммуникативных свойств врачей с профессиональных позиций. *Вестник Волгоград.госуд.архитектурно-строит.университета (серия: Гуманитарные науки)*. Волгоград. 2006. Вып. 8 (22).
 15. Еренкова Н.В. Этика труда среднего медицинского работника. Киев: Здоровье, 1987. 116с.
 16. Иванюшкин А.Я. Профессиональная этика в медицине. Москва : Медицина, 2010. 222с.
 17. Карвасарский Б.Д. Неврозы. Москва : Медицина, 2011. 448с.
 18. Карвасарский Б.Д., Психотерапевтическая энциклопедия. Санкт-Петербург, Питер, 2002. 1024 с.
 19. Карвасарский Б.Д. Клиническая психология. Москва : Питер, 4-е изд., 2011. 864 с.
 20. Карпіловська С.Я., Мітельман Р.Й., Синявський В.В. Основи професіографії: навч. посіб. Київ : МАУП, 1997. 148 с.
 21. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 462 с.
 22. Крюкова Т.Л. Психология совладающего поведения. Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2010. 296 с.
 23. Курылева Н.В. Представления врачей о качествах, обеспечивающих эффективное взаимодействие с пациентом: автореферат дисс. кандидата психологических наук: 19.00.05. Кострома, 2011. 28 с.
 24. Кельжанова М.К., Косыбаева К.К., Турсынбекова Н.К. Анализ и совершенствование системы качества медицинской помощи. *Молодой ученый*. 2014. №10.
 25. Лапик С. В. Проблемы и новшества высшего сестринского образования (на примере Тюменской области). *Главная медицинская сестра*. 2011. № 6.
 26. Литвак М.Е., Миревич М.О., Золотухина-Аболина Е.В. Бинтование

- душевных ран или психотерапия? Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс», 2010. 320 с.
27. Лісна-Міськів Н.Є. Формування особистісно-професійних якостей майбутніх медичних сестер у контексті праксеологічного підходу. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2017. Вип. 76(3). С. 38-43. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_76%283%29__10.
28. Максименко С.Д. Генезис здійснення особистості. Київ : Видавництво ООО «КММ», 2006. 240 с.
29. Максименко С.Д., Цехмістер Я.В., Коваль І.А., Максименко К.С. Медична психологія: підручник; за загальною ред. С.Д. Максименка. 2-е вид. Київ : Слово, 2014. 516 с.
30. Марута Н.О. Стан психічного здоров'я населення та психіатричної допомоги в Україні. *НейроNews*. 2010. № 5 (24). С. 83–90.
31. Морозова В.А. Будущее медсестринского образования в интеграции средней и высшей медицинской школ. *Медицинское образование*. 2013. №1.
32. Макшаков И.Л. Врачебная деонтология. Москва : Высшая школа, 2008. 160 с.
33. *Общепрофессиональные аспекты деятельности средних медицинских работников: учеб. пособие / под ред. Двойникова С.И.* Москва : ГЭОТАРМедиа, 2015. 432 с.
34. Пшеничная Л.Ф. Педагогика в сестринском деле. Ростов на -Дону : Феникс. 2000. 345 с.
35. Пасечко, Н.В., Лемке М.О., Мазур П.Є. Основи сестринської справи [Текст] : підручник Тернопіль : Укрмедкнига, 2016. 544 с.
36. Павлов И.С. Психотерапия в практике технология психотерапевтического процесса. Москва : Академический проект; Культура, 2012. 512 с.
37. Платонов К.К. Медицинская психология. Москва, 2004. 420 с. .

- 39.Пуховська Л.П. Стратегія розвитку професіоналізму педагогів на зламі століть. Післядиплом. освіта в Україні. 2002. № 2. С. 29–32.
- 40.Селлман Д., Снеллинг П. Как стать медсестрой. Київ : ВСВ «Медицина», 2012. 176 с.
- 41.Собчик Л.Н. Методы психологической диагностики. Вып. 3.Диагностика межличностных отношений. Модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т. Лири. Методическое руководство. М., 1990.
- 42.Соловьева С.Л., Скворцова Н.Л., Побчиева О.Е., Мартынихин А.В. Психологическая адаптация студентов медицинского института и психокоррекционная работа с ними. Теория и практика
- 43.медицинской психологии и психотерапии (Сб.статей). Санкт-Петербург, 1994. С 205– 212.
- 44.Тихомирова Е.И. Сущностная характеристика воспитывающей среды образовательного учреждения. Известия Самарского научного центра Российской академии наук: Специальный выпуск «Актуальные проблемы гуманитарных наук». 2003. С. 147–155.
- 45.Тараненко І.Г. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. Київ : Контекст, 2000. С. 37–40.
- 46.Філоненко М.М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 334 с.
- 47.Шегендин М.Б., Шуляр І.А., Подносова Л.М. Медсестринство у внутрішній медицині: навч. Посібник. Київ : Медицина, 2009. 176 с.
- 48.Cross S., Markus H. Possible selves across the life span. Hum. Dev. 1991. V. 34. N4. P. 230–260.
- 49.Henry R.C, Wright D.E. When do medical students become human subjects of research The case of program evaluation . Acad. Med. 2001. Sep. Vol. 76(9). P. 871–875.

- 50.Hosen R. Strategies for enhancing psychological well-being. *Psychology*. 1990. V. 27. N 2. P. 20–29.
- 51.Kossler H. Bildung und Identität. Erlang. Forsch. 1989. N20. P.51–65.
- 52.Kerns R.D. Life-Long Competency Development in Clinical Health Psychology. *Training and Education in Professional Psychology* . No.3(4), 2009. P. 212–217.
- 53.Гончарук Н.М., Онуфрієва Л.А. (2018) Психологічний аналіз рівнів побудови комунікативних дій. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*. Вип. 24 (1). С. 97–117. Doi: 10.31470/2309-1797-2018-24-1-97-117
- 54.Bencini G. (2013) *Psycholinguistics : the Oxford handbook of construction grammar* / ed. by Th. Hoffmann and G. Trousdale. Oxford : Oxford University Press. 606 p.
- 55.Cobley P., Deely J., Kull K. & Petrilli S. (eds.) (2011) *Semiotics continues to astonish: Thomas A. Sebeok and the doctrine of signs*. *Semiotics, communication and cognition*. Berlin : De Gruyter Mouton. P. 85–114;
- 56.Cody M.J., McLaughlin M.L. (1989). *The psychology of tactical communication : monographs in social psychology of language*. Bristol : Multilingual Matters. 376 p.
- 57.Dunbar R. (2010) *How many friends does one person need?: Dunbar's number and other evolutionary quirks*. London : Faber & Faber. 302 p.
- 58.Epure M., Eisenstat E., Dinu C. (2014). *Semiotics and persuasion in marketing communication. Linguistic & Philosophical investigations*. P. 592–605.
- 59.Gorniak J., Kołdras S., Mazu S. & Paszkowska R. (1999) *Komunikacja i partycypacja społeczna : poradnik* / red. Jerzy Hausner. Krakow. 198 s.
- 60.Hall B.J. (1992) *Theories of culture and communication. Communication theory*. Volume 2, Issue 1. P. 50–70.
- 61.Lanigan R.L. (2013) *Theories and models of communication: Information theories* *Handbooks of communication science*, 22 vols., Vol. 1. / eds. P.

- Cobley & P. Schulz. Berlin, Germany; Boston, USA : De Gruyter Mouton, 2013. P. 58–83.
62. Lull J. (2000) Media, communication, culture. A global approach. New York : Columbia University Press. 160–188 p.
63. Maharjan P. Relational dialectics theoryby. Businessstopia. 2018. URL : <https://www.businessstopia.net/communication/relational-dialectics-theory>
64. Phillippi A. & Avendaño C. (2011) Empoderamiento comunicacional: competencias narrativas de los sujetos. Communicative empowerment: narrative skills of the subjects. Comunicar. Revista científica de educomunicacion. №36. v.XVIII. P. 61–68.
65. Popescu M. (2012) Psychology of communication – between myth and reality. International journal of academic research in accounting, finance and management sciences. Volume 2, Special issue 1. P. 321–325.